

Matti Toivonen

Meijerilaitoksen alkuaikoja Kälviällä

Karjatalous oli vielä 1800-luvulla varsin vaatimatonta. Lehmiä pidettiin lähinnä vähäisen maitomäärän takia, mutta tärkeänä pidettiin myös karjanlannan saamista viljelyksille. Saman vuosisadan loppupuolella alettiin kehitellä maitotaloutta voimakkaammin. Kun jalostuksen avulla saatiin runsastuottoisempi karja, tuli maidon käsittely ja säilytys kovin työlääksi. Samaan aikaan alettiin perustaa pitäjän eri kylille pieniä kylämeijereitä, joita kutsuttiin kylmämeijereiksi.

Kälviän ensimmäinen meijeri oli nykyisen säästöpankin tontilla, ja sen perusti asioitsija Erkki Sunell 1880-luvun vaihteessa. Aivan samaan aikaan valmistui ensimmäinen meijeriseparaattori ja asiakirjojen mukaan se myytiin Pohjanmaalle, Kokkolan lähelle. Ei tiedetä varmasti, oliko tämä ensimmäinen separaattori Kälviällä Sunellin meijerissä. Separaatit eivät vielä tulleet kovin yleisesti käyttöön korkean hinnan ja ennakkoluulojen takia.

Pian tämän keskustan meijerin jälkeen perustettiin toinen meijeri, joka sai nimekseen Kälviän Höyrymeijeri. Sen puuhamiehenä oli valtiopäivämies Juho Pernu ja meijerin paikaksi valittiin jokirantatontti Pernun talojen läheltä. Tämän meijerin kirnuja ja muita koneita pyöritettiin uuden höyrykoneen voimalla, samalla saatiin lämmintä vettä kaluston pesuihin. Nämä molemmat meijerit lopettivat toimintansa melko lyhyen toiminnan jälkeen maidon puutteessa.

Meijeriasia oli kumminkin kuuma asia talollisten mielissä tähän aikaan. Vuonna 1890 oli meijereitä koko maassa yli 3500 ja Pohjanmaalla niistä sanottiin olevan suurimman osan. Kälviälläkin elettiin voimakasta kehityksen aikaa ja moni pitäjän isäntämiehistä oli innostunut meijeritoiminnasta, koska olivat kullekin voimien menekistä lähiseudulle ja aina Venäjälle asti. Asiaan vaikutti myönteisesti juuri käyttöön otettu Pohjanmaan ratayhteys, jonka kautta yhteys pelasi niin etelään kuin pohjoiseenkin.

Aivan ensimmäisiä Kälviän kylmämeijereitä oli Kykyrillä. Puuhamiehenä oli talollinen ja kansanparantaja Aapi Kykyri. Hän sai monia talollisia mukaansa ja meijeri päätettiin perustaa. Aapi Kykyri antoi kartanomaaltaan tontin meijeriä varten, yrityksen nimeksi päätettiin antaa Isojoen osakemeijeri. Meijeri rakennettiin yhtiön osakkaiden kesken. Siihen tuli kolme huonetta, kermannostatushuone, kirnuhuone ja voin valmistushuone. Kerman jäähdytyslaarit oli isoja ponttilankusta tehtyjä, jossa oli jäävedessä peltisissä astioissa eli saappaissa maito kermottumassa. Kun kermaa oli kerääntynyt tarpeeksi, aloitettiin kirnuaminen. Kirnut oli suuria pystykirnun tapaisia, joissa oli hevosierron pyörivät melat sisällä. Ne tekivät suuren määrän voita yhdellä kertaa. Voin käsittely oli sitten naisten työtä. Avuksi oli tehty voinvaivaukone, jonka telojen välissä voista erkaantuivat piimä ja pesuvesi. Voipöydällä voi suolattiin ja paketoitiin kilon painoisiin pyöreihin, pitkän mallisiin paketteihin. Isoimmille ostajille voi laitettiin 10 kg puulaatikoihin. Kykyrin rauhallinen Poku-ruuna oli vakituinen "myllyn" pyörittäjä ajurinaan talon pikkurenki Janne. Kirnuamispäivänä oli Kykyrin pihalla vilskettä. Oli kurrin ja piimän hakijoita sekä muita utelijoita, kuulihan siellä kaikki uutiset kyliltä ja maailmalta samalla matkalla.

Kun Välikylässä alettiin suunnitella kylän yhteistä meijeriä, asia oli esillä kaikissa kokoontumisissa. Kökissä ja talkoissa puheet kääntyivät tähän uuteen päivänpolttavaan asiaan. Asian puolesta puhujat kertoivat myönteisesti voinmyynnistä ja maatalouden kehityksestä, vastustajat olivat varovaisia mitään uutta hanketta kohtaan. Yhteisessä kyläkokouksessa kuitenkin päätettiin rakentaa meijeri Maunulan tienvarteen. Meijerirakennus rakennettiin ja siihen viereen katsottiin pajukäpillä brunnin paikka. Kaivuu toteutettiin sydäntalven aikana, kun miehillä oli parhaiten aikaa. Kaivo kivettiin syksyllä kerätyillä kivillä. Kaivosta tuli hyvävetinen ja sitä riitti meijerin käyttöön ja muillekin kylän asukkaille, joilla ei ollut omaa kaivoa. Samana talvena Pajalan miehet nikkaroivat maidon jäähdytyslaarin,

hevoskierrolla toimivan kirkon ja voinvaivuskoneen. Tammikuussa oli jäänottotalkoot uutta meijeriä varten, jäät sahattiin ja vedettiin joesta hevosilla jäille rakennettuun katokseen meijerin seinustalle. Alkukesästä saatiin kokeilla uutta meijerilaitosta. Meijerskana toimi Hildaninainen nainen Pajalasta. Välikylässä oli siihen aikaan suurempia karjoja Maunulan ja Pajalan sekä Ruokojan taloissa, Maria Huhdalla mainitaan olleen navetassaan 28 lypsävää. Pitkään Välikylän talolliset pärjäivät tällä itse perustamallaan laitoksella, mutta myöhemmin hekin liittyivät Kälviän osuusmeijeriin.

Peltokorven isoimmassa talossa Krekilässä oli vuonna 1890 isäntänä Matti Antinpoika ja hänellä oli navetassaan 30 lehmää ja 2 sonnia. Tästä karjamäärästä tuli jo maitoa niin paljon, että piti alkaa suunnittelemaan omaa meijerilaitosta. Niinpä katsottiin meijerille sopiva paikka navetan sivustalla olevasta rinteestä. Rakennuksesta tuli kaksikerroksinen: kellari alle ja yläkertaan meijerihuone voinkäsittelytiloihin. Yläkerran toinen pää toimi varastona ja jäähuoneena. Tässä meijerissä oli valtavan suuri kanttikirnu, jota veivattiin kahden miehen voimin. Kirnu on vielä tallella paikallisessa museossa. Jäiden nosto oli aina keskitalven töitä. Jäät nostettiin ja ajettiin kotiin läheisestä Isostajärvestä, joskus Klapurinjärvestä asti. Tämä Krekilän meijerirakennus oli pystyssä vielä tämän vuosituhannen alkuun asti.

Klapurin kylmämeijeri oli talollisten yhteinen, ja kermanerotuslaarit ja kirnut tavanmukaiset. Tästä meijeristä ei ole jäänyt enempää tietoa jälkipolville, vain pieni maininta jossain asiapapereissa.

Asujamaan kylmämeijeristä on myös vähän tietoa jäänyt jälkipolville. Mutta voidaan uskoa meijerin olleen olemassa, kun kunnan puuhamies Antti Asujamaa eli siihen aikaan Asujamaassa. Ja onhan siitä kruununvoudin ilmoitus virallisissa asiapapereissa. Haastattelin myös Erkki Asujamaata tästä asiasta ja hän kertoi kermannostatuslaarista, jossa heillä myöhemminä vuosikymmeninä varastoitiin viljaa. Hän arveli myös, että jäät on varmaan nostettu tähän meijeriin läheisestä Pääjärvestä ja joskus Keiskinjärvestä asti, koska hänen pikkupoikana ollessaan jatkettiin jäänottoa samoista paikoista.

Haarameijeri oli rakennettu Kouriin, aivan vanhan Peitsontien ja Kirkkotien risteykseen. Se oli hyvien kulkuyhteyksien varrella, joten siihen oli hyvä kerätä maitoja ja kermaa lähiseudun talollisilta. Tämä meijeri oli luultavasti kermanerotuslaarilla varustettu, mutta monesta paikasta myös tuotiin valmis kerma tänne kirkuttavaksi. Kirnut olivat tyypillisiä hevoskierrolla toimivia, samoin voinvaivuskone. Voinkäsittelyhuone oli samassa rakennuksessa, erillään kuitenkin kirnuhuoneesta. Tämän ajan koneet ja rakennukset pystyttiin valmistamaan kaikki kylän timpermannin, nikkarin ja sepän avulla.

Haarameijerin "brunni" oli kuuluisa hyvästä ja riittävästä vedestä. Kerrotaan kylminä sotatalvina koko kylän väen hakeneen tästä kaivosta ruokavetensä. Meijeritoiminnan loputtua rakennus muutettiin asuinkäyttöön, ensimmäisenä asukkaana oli Elsa Junnola tyttönä ollessaan, hänestä mukava tarina. Kylän nuoret kokoontuivat monesti Haarameijerille Elsan luokse ja mukana oli myös Otto Junnola. Kun nuoret illan tullen lähtivät kotiin, niin Oton lakki oli aina joutunut hukkaan ja siitä lakin etsiskelystä tuli sitten elämänmittainen yhdessäolo. Myöhemmin rakennuksessa asuivat Sutisen Antti ja Iita perheineen ja viimeiseksi Ojalan Aatto ja Laila yhteiselonsa alkuaikoina. Muistan monesti nähneeni tämän rakennuksen tuorani pyörän päältä mennessämme Rytikarilta kaloja hakemaan. Lopullisesti rakennus hävisi ehkä 1950-luvun lopulla.

Ruotsalon meijeri rakennettiin aivan 1800-luvun loppupuolella. Kinnarin, Nissilän ja Pietilän talolliset innostuivat meijerin perustamisesta ja saivat muutkin kylän isännät innostumaan asiasta. Meijerin paikka katsottiin talojen välimaastoon pohjoisrinteeseen, aivan Ruotsalontien varrelle Pietilän tilan maalle. Mainittujen talollisten ja mahdollisesti joidenkin muidenkin kermat kirkuttiin tässä meijerissä. Ruotsalolta oli ollut aikaisemminkin voikauppaa Kokkolan suuntaan, mutta karjan tuotoksien nousun myötä ja maidon käsittelyn helpottuessa voitiin kauppasuhteita kehitellä yhä enempi ja laajemmalle alueelle. Meijerin brunni on ollut vielä olemassa näihin vuosiin asti, nyt kaivo on kuulemani mukaan peitetty tarpeettomana.

Kriksimmäen kylmämeijeri oli Kalle Vähähyypän maalla ja se oli Kälviän viimeinen toimiva meijeri. Sen toiminta loppui vuonna 1905.

Matti Toivonen on kerännyt tietoa eri henkilöiltä vuosikymmenien ajalta ja erilaisista vanhoista tietolähteistä.

MT. 07.12.2007